

Mások helyett bátor

Beszélgetés Csontos János József Attila-díjas költővel újságírásról és szépirodalomról, filmezésről és építészetről, földi létről és túlvilágról

– *Ötvenöt éves vagy. Emlékszem, öt évvel ezelőtt, ötvenedik születésnapod idején azt mondtad nekem egy beszélgetésünk során, hogy számvetést készítettél. Mik voltak az akkori leltár fő eredményei, „tétélei”? És az elmúlt öt évben hogyan változott ez a leltár?*

– Kiugrott matematikusként, pontosabban matfizesként sosem akartam érintetlen maradni a szám-misztikától, sem a kerek évfordulóktól. Az első gyűjteményes verseskötetemet is negyvenéves koromban jelentettem meg, a két- vagy háromfedelű *XL* címmel. A következő illet, a *Delelőt* egy évvel úgymond „elsiettem”: akkor negyvenkilenc voltam. Mentségemre szolgáljon, akkor terápiás célja is volt a szerkesztgetésnek: valamiképpen fel kellett dolgoznom a Nagyítás című kulturális hetilap sikerét és kudarcát. A számvetés persze ettől függetlenül is elkövetkezett volna. Negyvenévesen az ember még szívesen viseli a Marcus Aurelius-i maszkot: tudja, vagy inkább sejti és reméli, hogy a nagy sötétlő erdőből kifelé vezető út minden bizonnyal legalább olyan hosszú, mint az, ami befelé vezetett. Ötvenévesen már nem a fehér foltok meghódítása a fő cél, hanem a visszaszámlálás. Mire van még, mire lehet még idő? Az íróember meg különösképpen hajlik a pánikra: hátha végképp benne reked, ami lehetőségként benne volt – és ez soha nem derül majd ki... E tekintetben egyszerűen vagyok fatalista és lá-

zadó. Egyfelől végtelenül bízom a Gondviselésben, hogy az Úr tudja odafenn, mit és miért csinál; másfelől – az istenkáromlást sürölva – időről időre fel kell tennem a kérdést: bizonyos, hogy az Atyának mindig jó és csalhatatlan az ízlése? Ebben persze benne van a talán megalapozatlan „társteremtői” gőg is; elvégre – ha egyoldalú egyezséggel is – mintha arról lett volna szó, hogy részfeladatot kaphatunk a Teremtésben.

Annak a bizonyos leltárnak a tétélei amúgy öt év után is nagyjából helytállóak. Már a *Delelő* után is éreztem úgy átmenetileg, hogy lírai szempontból mintha kiürülnek, mintha mindent megírtam volna, amire születtem. Aztán folyvást adódtak új helyzetek, keletkeztek új ciklusok, amelyek egyben-másban talán hozzátettek az addigiakhoz. A versírásban nálam mindig nagy áradások és aszályok voltak: én nem vagyok folyamatosan, minden percemben költő. Az egész amolyan bűvópatakhoz hasonlít, és többnyire nem tudom szabályozni. Könnyen el tudom képzelni, hogy egyszer csak nem bukkan ki többé a föld alól – de azt is, hogy ez a csiki-csuki már életem végéig így lesz.

– *Gondolom, ezt a kiürülésképzetet befolyásolja néhány körülmény...*

– Két tényező mindenképpen. Az egyik a reménytelenül konzervatív alkatom, a formák iránti nem csillapodó vonzalmam, amely valamiképp összefügg a felszedett

matematikai kultúrával, valamint az ösztönös irtózásom az avantgárdtól. Kassákat például magamban azzal mentem, hogy ő is klasszikus volt, csak a modorosság divatjától vezetettve erősen megjátszotta magát. A „maradiság” azonban – felmondva a romantika által meghonosított eredetiségkényszert – mintha valahogy véges volna. Holott persze nem az: József Attilát, Babitsot, Kosztolányit, Weörest olvasva meggyőződik az ember e mentalitás végtelen voltáról. De őket fellapozva egyúttal szerénységet is tanul, mert rádöbben, hol a helye: talán a kemencepadkán, vagy még ott sem. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az utód ne kereshetne akár személyes vagy „szakmai” kapcsolódási pontokat is a nagy elődökkel, a hajdnavolt mesterekkel. A másik tényező, ami a lírai üresség képzetét erősíti, a próza csábítása. Mondták, mondogatták az öreg költőbarátaim, hogy ez egy napon majd be fog következni.

– *Valóban, idősebb lengyel költőtársaim annak idején arra intettek, hogy harmincas fejjel minden költőnek írnia kell egy regényt...*

– Én azt tapasztaltam, hogy a próza felbukkanásába az embernek nincs beleszólása. De én valahogy évtizedeken át immunis voltam a fenyegető kórral szemben: a prózaírói vénát naponta megcsapolta a publicisztikai praxis. Per-

sze ez azért volt lehetséges, mert a publicisztikát kezdettől némiképp megemeltem, irodalmi elemekkel telítettem, így az íróembernek is nap mint nap kielégülést hozott. Ez a technikai rutin karbantartási igényének messzemenően megfelelt, ugyanakkor óhatatlanul rontja a prózastílust. Ezt tapasztalom a saját bőrömön is. A modor a közírásban áldás, a szépírásban átok. Ha tehát arra a kiinduló kérdésre próbálok válaszolni, hogy az utóbbi öt évben miként változott a leltár, akkor a legnagyobb újdonság (Vitéz Ferenc rólam írt monográfiáját nem számítva), hogy megírtam és megjelentettem az első regényt, az *Angyaldekameront*.

– *Nem rosszmájúan, csak csodálkozva kérdezem: az egy regény?*

– Na igen. Lehet vitatkozni rajta, hogy ez regény-e egyáltalán, de manapság hovatovább minden lektűrön túli nagyprózán lehet. Amelyiken mégsem, az gyanús. Persze nem is én lennék, ha kezdésként nem rögtön trilógiában gondolkodtam volna. Az *Angyaldekameron* e regénytriptichon egyik elképzelt mellékoltára, és teljesítette a vállalt matematikai programot: száz fejezet, mind-egyik tízezer betűhely, összesen tehát egymillió leütés. Nekiduráltam magam a másik mellékoltárnak, az *Ezeregy nappalnak* is, de a betegség hirtelen letaglózott. Rádöbentem, hogy fizikailag képtelen vagyok jó színvonalon megcsinálni. „Lekenni” viszont nem akartam: a meghosszabbított határidő lejártával kényszerűségből kamatostul visszafizettem az NKA-nak az alkotói ösztöndíjat. Ennél a műnél az egy híján egymillió betű három „szent” számnak: a 77-nek, a 13-nak és a 999-nek a szorzatából jött volna ki. Így, hogy gyöngé-

testi állapotom és változó állóképességem miatt csúful megfutamodtam, a tervezett ezeregy darab, egyenként 999 leütésből álló miniprózából megmaradt torzóban az a hatvanhat (sátáni szám), ami elkészült. A címet átmentettem az új verseskötet borítójára, a 77×13-as szerkezetet pedig az *Ezeregy mondat* című kompozíció számára. Mert – ha megérem – mégis lesz prózatriptichon, és lesz másik, átelleni mellékoltár is, még ha a szerkezet mechanikailag erősen el is billen majd. Egyúttal feladtam azt is, hogy a főoltár, a *Napregény* egymillió betűs legyen. Ez túlzott megkötés volna. Itt lényegesebb szemponttá vált, hogy lehetőség szerint ez legyen majd a legartisztikusabb, legkiérleltebb szövegem, amit valaha írtam vagy írok. Egy másik, szakrális minőség. Főmű. Egyelőre csak az a biztos, hogy – korokon átindázva, de szülőhelyemhez, Ózdhoz hűnek maradván – maga is hármasszoros lesz: háromszor három fejezetből fog állni.

– *Hát igen, csakugyan a matematikai szabályosság varázskörében élsz... Verseidet olvasva, illetve olykor szerkesztve az a benyomás támad, hogy jó értelemben „könnyen” írsz verset, vagyis nem nyűglódsz (túl) sokat az ihletért. Igaz ez?*

– Igaz is, meg nem is. A versesköteteken nem látszanak az olykor több hónapos, féléves szünetek. Ha a versírás penzumszerű volna, akár az újságírás, igen nagy bajba kerülne. Bár kétségbe azért nem esnék. Előfordult, hogy verses alkalmi köszöntőt kértek tőlem valami kerek évfordulóra készülő meglepetéskötetbe, de nem és nem jött az ihlet – jobb híján megoldottam hát a dolgot publicisztikával,

amit álmomból felkeltve is képes vagyok produkálni. Amit „könnyűségként” érzékelsz, az nem annyira mennyiségi, mint minőségi kérdés. Noha többek szerint máris túl vaskos a lírai életművem, vannak nálam sokkal szószátyárabbak is a szakmában. Én például soha nem tudnék tizenöt-húsz szonettet megírni egy nap, mint Tandori Dezső.

– *Szerintem tudnál, csak persze nem biztos, hogy érdemes lenne...*

– Na jó, tudnék – de nem akarnék. A „könnyűség” azért minőségi kérdés, mert igen hamar kialakult bennem az igény, hogy addig kell dolgoznom egy versen, amíg kellően gördülékeny nem lesz. Ez nyilván a közírásból átszármazó kíváncsi: ha már megtisztel az olvasó a figyelmével, ne fárasszam kényszerű rejtvényfejtéssel, ne hozzam szükségtelenül zavarba, ne alázzam meg, ne kívánjak meg tőle különösebb elismeretet. Másfelől – az elmaradt izgalmakért cserébe – szolgálnom kell valami egyébvel. Ez az a pihe-szerű könnyedség, amit segít létrejönni a végtelenségig csiszolt vers- vagy gondolatritmus, illetve a szerkezet olykor matematikai tisztaságú szépsége. Publicisztikában ez úgy hat a befogadóra, hogy „én is éppen így gondolom” – holott olvasás előtt dehogy gondolta; költészetben pedig úgy, hogy „ha kicsit összekapnám magam, én is tudnék ilyet írni.” Holott...

Nagyobb tömegben – mondjuk ciklusba vagy kötetbe szerkesztve – ez a gördülékenység hathat úgy, hogy ezek itt sorjázó bagatellek, kisujjból kirázva. Ráadásul az ihlet is sokszor eltérő nálam, mint másnál. A legkritikábban ülök le úgy, hogy most erről vagy arról fogok írni, eltekintve persze az

előre kimódolt ciklusoktól, a kötetértékü kompozícióktól, de azoknál jobbára a forma az elsődleges. Előfordul, hogy egy ritmust álmodok meg, mint a *Szonettregény* esetében történt, vagy egy szokatlan rímpár kezd el motozni az agyamban. Tudom, hogy ez komolytalannak tűnhet így, de legalább enyhít valamicskét azon a pátoszon, ami a költészetet még mindig, annyi tudatos és eltökélt mítoszrombolás után is körülveszi, és amitől gyakorta szépelgő sznobériát szimatolok.

– *Költőként vonzódsz a kötött formákhoz. Konzervatív, klasszicizáló embernek tartod magad? Tudatosan próbálsz kozmoszt teremteni magad körül a mindenféle kavargó káoszról?*

– Két különböző dolgot kérdezel. Az egyik a költői alkatra vonatkozik. Igen, világnézetileg konzervatív vagyok – ez mindent összevéve roppant forradalmi hitvallás manapság, mondhatni a XXI. századi avantgárd –, költőnek pedig többnyire klasszicizáló. A mai poétamezőnyt tekintve igazán nem vagyok rossz társaságban – és ez a mentalitás jószerivel független a világlátástól és a politikai nézetektől. Hogy csak a mesterségbe-lileg hozzám többé-kevésbé közel álló, igen heterogén hadat említsem: többek között Ágh István, Babics Imre, Báger Gusztáv, Bertók László, Buda Ferenc, Falusi Márton, Farkas Árpád, Fekete Vince, Karácsonyi Zsolt, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kodolányi Gyula, Kovács András Ferenc, Lackfi János, Léka Géza, Markó Béla, Makkai Ádám, Mezey Katalin, Nagy Gábor, Nádasdy Ádám, Parti Nagy Lajos, Rózsássy Barbara, Orbán János Dénes, Serfőző Simon, Szentmár-

toni János, Szöcs Géza, Térey János, Tornai József, Tóth Erzsébet, Tóth Krisztina, Varró Dániel, Vári Fábrián László, Vitéz Ferenc is részben vagy egészen ide tartozik.

Amikor tizenévesen elkezdtem a versírást, nagyjából fele-fele arányban szerepelt a kísérleteim között a szabad- és a kötött vers. Egyenrangúnak éreztem a kétféle poétikai hagyományt, de csöppet sem gondoltam úgy, hogy a rím és a ritmus mellőzése bármit is szétzúzott vagy meghaladott volna. Pláne nem hittem azt, hogy a szabadvers valóban szabadabb vagy akár szabadelvűbb lenne, mint amelyik „gúzsba kötve táncol”. Az meg szóba sem került, hogy „haladó” módon minőségi különbséget tegyek az avantgárd javára. Könnyű belátni, hogy egy közepes szabadvers nem írhatja felül definíció szerint mondjuk Vörösmartyt vagy Aranyt. Később nemcsak az idő kiterjesztésének vágya miatt billentem el a klasszicizáló gyakorlat felé. Az irodalmi idő nemcsak a jövő, hanem a múlt felé is tetszőlegesen hódítható, s olykor a hagyomány a legbátrabb újítás. Más is vezérelt: azt láttam, hogy a csakis szabadverseket író kollégák művei között sok a lufi, az alibi, a blöff. Meglehet, halálukig elműködnek, de amúgy valószínűleg megbuknának a verstani alapvizsgán. Ezt a gondolatot még Rózsa Endre, az első verseskötetem valódi szerkesztője ültette belém, és az e tekintetben pardont nem ismerő Utassy József erősítette meg. Még náluk is radikálisabb volt Marsall László, aki azt mondta nekem: „Ha a szabadverset folyószöveggé alakítod, és úgy működik, mint a próza, akkor az nem vers, hanem próza.” Létezik persze prózavers és verspróza,

azonkívül makáma is – Toót-Holló Tamás barátom egész regénytrilógiákat ír belőle. Ám ahogyan öregszem, mindinkább hajlok a marsalli szigorúság felé. Aligha véletlen, hogy a szabadverssel korábban rengeteget kísérletező Oláh János is kötött formában írta meg összegző, elmélyült, máris klaszszikusnak számító őszikéit.

– *És mi a helyzet a kozmosz utáni vággyal a káosz ellenében?*

– A kozmosz teremtése nálam nem alkati, hanem ars poetica-jellegű: nem adottság, hanem vállaldolga. Pontosítok: nem annyira kozmoszt akarok teremteni a verseimben, hanem rendet. Egy rendpárti költő, hm... Bennem is annyi a rendtelenség meg a világban is, hogy kell valamiféle ellentét. Persze, ha a rend egyúttal kozmoszá áll össze, az igen megtisztelő, elvégre József Attila emberi rendet álmodó kozmosza is annak ellenére jött létre, hogy Ady már megállapította: „Minden Egész eltörött”. De a modernizmus csúfos kudarcára nem a posztmodern relativizálás, a cinikus dekonstruktivizmus a válasz, hanem a rombolás helyett az újraépítés. Ami persze nem újjáépítés, hiszen nem lehet nem tudomást venni mindarról, ami közben történt. Alföldy Jenő csodálkozott rá egyszer arra, hogy az évszázados-évezredes formákat, poétikai kliséket olykor tüntetően XX-XXI. századi tartalommal töltöm meg. Ha becsületes akarok lenni és a korom gyermeke maradni, akkor ugyan mi mással tehetném?

– *Megkockázatom: kortárs költészetünkben a Te életművedben található a legtöbb ajánlott vers. Egyszer érdemes lenne névsorba szedni, ki mindenkinek a nevét írtad oda kurzívval egy-egy versed címe alá.*

Fontos számodra a közösség, az irodalom közösségi jellege?

– A minap magam is rácsodálkoztam, hogy például a *Delelő* című gyűjteményes kötet dugig van ajánlásokkal. Nem mondom azt, hogy boldog-boldogtalannak verset ajánlottam – nemegyszer mindössze két- vagy háromsorosat! –, de valóban keletkezhet az olvasónak egy olyan felületes benyomása, hogy itt valamiféle inflációs jelenségről van szó. Előtte és utána már nagyságrenddel kevesebb az ajánlás, de még mindig elég sok. Olykor az ajánlás megszemenően indokolt, mert a téma szorosan kötődik a címzethez, sőt kifejezetten az illető az ihlető. Máskor viszont nagyon nem indokolt. Ebből az következik, hogy ha lesznek „abszolút” összegyűjtött versek, mondjuk a hatvanadik születésnapomra, akkor ezeket az ajánlásokat talán egy picit meg kellene rostálni. E seregszemle létrejöttének az oka amúgy meglehetősen egyértelmű: az önterápia. Hogy egy bizonytalan, elanyátlanodott lelki helyzetben az ember saját magának is bizonyítsa, mennyi mindenkire van köze, mennyire nincs egyedül a nagy Mindenségben. Csakhogy ezzel az „inflációs” dömpinggel némiképp valóban leértékelődnek az igazi barátok, mesterek és tanítványok. Ám ez külsődleges jegy: remélem, a verstesthez nincs komoly köze.

Kérdésed másik fele az irodalom közösségi jellegéről szólt, s az a válaszom: igen, ez fontos számomra. S mindjárt sorolom is, mit nem értek közösségi jellegen. Nem értem rajta az úgynevezett irodalmi életet: ez jó és hasznos lehet például a szabadidő színvonalas eltöltése, az irodalmi barátságok ápolása, az információcseré és a

Versfelvétel a Magyar Rádióban

szakmai érdekérvényesítés szempontjából, de vajmi kevés köze van az alkotáshoz. Nem értem rajta az irányzatos sorsirodalmat: azt az irányultságot, hogy bármit is az írónak kellene elrendeznie az alkalmatlan és léha politikusok vagy vízügyesek helyett. Mindeközben azt vallom: nem létezik irodalomidegen téma – beleértve a politikát és a vízügyeket is. De a szerepzavar mindig kínos.

– *Nem érzed magad magányosnak írás közben? Hiszen olyankor egy szerzetesi cellában ülünk.*

– Minden látszat ellenére az ember messze nincs egyedül, amikor ír. Merthogy egy kulturális közegben alkot. Ez ugyan ellentmond a minőségi irodalom arisztokratikus voltáról vallott közkeletű nézeteknek: magam is szoktam hangoztatni, hogy ez egyfajta szellemi lovagrend... Ám nincs összeütközésben azzal, hogy a művészet alapvetően nem demokratikus képződmény. Az égiek által eltérően adagolt tehetség, képesség, lehetőség minden, csak nem demokrácia. Utóbbi egyértelműen politikai, s nem esztétikai kategória. Az íróember nincs egyedül: nemcsak az elképzelt vagy valós

olvasók miatt, hanem azért sem, mert a klub, amelynek a tagjává vált, időben és térben úgyszólván határtalan. Így lesz kortársa Janus Pannonius és Csokonai, honfitársa Villon, Tolsztoj vagy éppen Günter Grass. A világirodalom nem felületes szépségverseny, ahol kebleket, vádlikat, bőrt és frizurát díjaz az elképzelt zsűri. Ha belegondolunk: miközben azt mondjuk, „szeretem Marquezt, Hemingwayt vagy Bulgakovot”, voltaképpen halott agytekervényeknek teszünk forró szerelmi vallomást. Ez egyszerre felkavaró és megnyugtató, ha arra gondolunk: a művészet képes áthágni a halandóság emberi korlátait. Legfeljebb az a bosszantó, hogy az időegyenestúlsó felén nincs hatalma. Lehet, hogy ötven év múlva megszületik a legnagyobb magyar poéta, aki Radnóti szorozva Tóth Árpáddal, és én nem ismerhetem, nem élvezhetem, nem ízlelhetem.

– *Új, kora ősszel a Magyar Napló Kiadónál megjelenő versesköteted címe Ezeregy nappal...*

– Ez a kötet szűk három év lírai termését gyűjti össze. Lehetne akár *Tíz év 2. is* a címe. Amiben szerkezetileg mégis különbözik az

elődjétől, az az, hogy itt vannak ciklusok. Túl heterogén, hangulatilag szélsőséges volt ugyanis az anyag ahhoz, hogy a tisztán kronológiai megoldás – mint legutóbb – ezúttal ne egy szatócsbolt kínálatát idézze. Van itt minden, a legvidorabb bökversektől a szemérmes halálversekig. Csupán három olyan ciklus van, ami annak is íródott: egy hosszúvers, egy parafrázisfüzér, illetve a *Bédekker*. Úgy adódott, hogy egy éven belül „bejártam a világot”, a Karib-tengertől Ázsián át Óceániáig, s ezeknek az utaknak változó formájú verslenyomatuk is maradt – mielőtt még az égiek megálljt parancsoltak volna a maródi életmódra kárhóztató betegséggel. Odafent nagy mesterei az időzítésnek...

– *Maradjunk még az új műveknél! Egyidejűleg lát napvilágot az Írókorzó és az Építészkorzó című köteted is – mindkettőnek az alapja egy filmsorozat. Mennyire szerves része alkotói életednek a mozgókép?*

– A dokumentumfilmzés igen későn, úgy negyvenéves koromban úszott be az életembe, s az azóta megszületett több száz produkció, tucatnyi sorozat is beillik már egy külön életműnek. A témérdek forgatás egyfajta szabadságérzetet ad, s át is alakítja az ember mentális térképét: amit egyszer filmre vett, az elkerülhetetlenül megragad benne. Nekem emiatt aztán egészen más a Magyarország- és Kárpát-medenceképem, mint a legtöbb kamerátlan embernek. Az *Írókorzó* és az *Építészkorzó* olyan ikersorozat, ahol a kamera mellől magam is a kamera elé álltam: a monológot dialógus váltotta fel. Tisztában vagyok azazal, hogy nem vagyok született,

vérbeli riporter, viszont a „korzózás” során – az építész és író helyszínről helyszínre követve – hitelesen képviselhetem a kívülről nézőt, akinek minden epizódban remélhetőleg egyfajta beavatásban van része. Az ikersorozatból pedig most ikerkönyv készült. Furcsa ez, hiszen egy fiatalabb műfaj, a mozgókép lett visszafordítva egy öregebbe, a nyomtatásba. Talán nem függetlenül attól a víziómtól, hogy egy esetleges, mindent letörölő „digitális világvége” után a jó öreg könyvekből menthetjük majd vissza a kollektív tudást.

Az *Építészkorzóból* négy évad során harmincöt adás készült, az *Írókorzó* könyvváltozatában húsz irodalmi séta szerepel. S a két beszélgetőkötet alkalmat adott arra is, hogy az emlékezet mélyéről előássam az előszó számára mindazokat a produkciókat, amelyeknek kollégáimmal a részesei lehettünk az elmúlt bő másfél évtizedben.

– *A filmzésen belül is sajátos kapcsolat fűz az építészethez. Ez korántsem magától értetődő...*

– Sokáig valóban egyeduralkodó volt számomra a filmzésben az építészeti téma, és az irodalom csak kullogott utána. Ám az utóbbi években szépen felzárkózott. Húgom építész, egy közeli barátom urbanista – mindez azonban önmagában nem indokolná ezt a szokatlan szellemi vonzalmat. Talán a vér nem válik vízzé, és a családi legendárium szerint a felmenőim között olasz építőmesterek is előfordultak. Az építészeti kétségkívül filmbarát: háromdimenziós művészet, az épületek körbejárhatók, eleve „eladják magukat”. Az építészek pedig kifejezetten megszerettek, méltányolnak, díjakkal halmoztak el, sőt tiszteletbeli építésznek tartanak. Las-

san annyit filmeztem már velük, mint Osskó Judit és Ráday Mihály együttvéve. Ez a bensőséges viszony talán annak is tulajdonítható, hogy véletlenül sem „problémariportokat” gyártok: nem a hibákat, hanem az értékeket keresem, utóbbiakat irányoktól és irályoktól függetlenül.

– *Csoóri Sándor írja Önarckép, egyetlen tollvonással című versében: „Magam sem értem: sokszor ott álltam én, / ahová már csak egy madár / mert volna leszállni gyanútlanul.” Ez rólad is elmondható. Utólag hogyan látod: melyek voltak a legveszélyesebb helyek, ahol álltál? Egyáltalán: hogyan kerültél oda? Mi készítetett arra, hogy közéleti és kultúrpolitikai harcokat vívj?*

– Az úgy volt, hogy harminckét évesen, amikor az Esti Hírlap általam vezetett kulturális rovatát egyik napról a másikra beolvasztották a belpolitikai rovatba, és hirtelen felszabadultam a beosztottaim iránt érzett felelősség terhe alól, elérkezettnek láttam az időt arra, hogy a bulvár szeszélyes hullámaint odahagyva a polgári sajtó nyugodalmasabb felségvizeire evezzek. A Magyar Nemzetnél azonban – némi személyes ellenszenv okán – nem volt helyem a kulturális rovatban. Utolért hát a sorsom: a belpolitikai rovathoz, a közélet mélyvizébe kerültem. Éles választási kampány zajlott éppen, nem volt próbaidő vagy kímélet. Az első időkben kegyetlenül szenvedtem, mert a rendszer nem tudott magához idomítani, de aztán rájöttem: ha másképp nem megy, nekem kell magamhoz idomítanom a rendszert. Lélekben ki-neveztem magam főmunkatársnak (később valóban az is lettem), és igyekeztem teleírni a patinás lap

különböző sarkait. Hamar felfedezték, hogy meglehetősen könnyen és gyorsan tudok tárcát és publicisztikát írni, mégpedig jolly jokerként, szabadon választott témában és terjedelemben. Ez persze korántsem valamiféle velem született tehetség volt, hanem szívs munkával megszerzett rutin, amit a meglévő íráskészségre alapozva alakítottam ki, már a hetvenes években az egy példányos Hanta Hírlapban, majd a nyolcvanas években az egyetemi és megyei sajtóban. A rendszerváltozás küszöbén már egyfajta zsurnalisztaszta sztárnak számítottam Debrecenben: minden alakuló párt hozsannázott nekem, kivéve, amikor éppen konkrétan őket tűztem a tollam hegyére nagy pártatlanságomban. Megtapasztaltam, milyen zsongító a hirtelen jött közéleti népszerűség, és azt is, hogy ez mennyire romlandó portéka. Mindehhez persze a stílusérzék mellett kétségkívül némi politikai érzék is szükségeltetett. E tekintetben azonban arra jutottam: ha a józan polgári ész útját követem, túl nagyot nem tévedhetek. Persze tévedtem, és nem is keveset.

Később is ahhoz tartottam magam, hogy olyat nem vetek papírra, amivel nem értek egyet. Az íratlan alku valahogy úgy szólt: az olvasók rajongásáért cserébe vállalom, hogy helyettük leszek bátor. Később, amikor egyesek erre már afféle kötelező szolgáltatásként tekintettek, amit gombnyomásra igénybe vehetnek, egyoldalúan felmondtam az egyezséget, és ez kiváltott némi morcoságot. Az alakuló Pesti Hírlapba a rendszerváltozás után már vezércikket írtam, és egy kisebb bulváros vargabetűt követően immár a Magyar Nemzetbe is, apró kiha-

Csontos Györgyvel és a közös Ezüst Ácsceruzával

gyásokkal bő két évtizeden át. Jelenleg, a széljárás ismételt fordulásával, belső meggyőződésből a Magyar Idők csapatát erősítem. Ifjúkori fogadalmamhoz tartva magamat, soha nem léptem be semmilyen pártba, de jó néhány mozgalmas kampányidőszakot végigcsináltam a világnézeti hitvallásom szerint és a választott politikus mellett korteskedve. Volt egy pár esztendő időszerűsége, amikor a „név” híréhez az „arc” híre is társult: rendszeres szereplője lettem televíziós közéleti vitaműsoroknak. Szerte a Kárpát-medencében számomra ismeretlen emberek a nevemen szólítottak. Ha átvonultam a családdal pünkösdi szombatján a csíksomlyói nyergen, tapsot kaptam. De emlékeztem korábbról: bár ez itt és most kétségtelen a jelen, azért amilyen talmi, éppen olyan mulandó. És így is lett. Egy évtized után oda jutottunk, hogy velem találkozáskor sokan kutatnak az emlékezetükben, honnan is ismerhetjük egymást – és nem mindig segítem ki őket, hogy bizonyára a képernyőről.

– *Bizony, a jelenlegi művészeti „korzózásod” nagyságrenddel ke-*

vesebb emberhez jut el, mint a politika. És ez utóbbi elég sok bajt is hozott rád...

– A markáns publicisztikák és a keresetlen politikai tévészereplések azzal is együtt jártak, hogy megosztó személyiség lettem. Ez már egy másik, szűkebb körű literátor klub, bár itt is elég sokan vannak, Mikszáth Kálmántól Krúdy Gyuláig, Szabó Dezsőtől Petri Györgyig... A világhálón önfeledten szidnak a nevüket nem vállaló kommenthuszárok, és néha ledorongoló vezércikket írnak elvetemült személyemről az ellenérdekű lapok. Olykor megpróbálnak rávaszul miniszterhez, miniszterelnökhöz kötni, ki mindenkinek az „embere” vagyok, hátha e szégyellni való kapcsolat lejáratja, megsemmisíti a rajtam keresztül célbavett politikusokat. Mindezt a macerát elfogadtam a közszereplés elkerülhetetlen velejárójának – kivéve az irodalmi életben, ahol szerintem nincsen helye: ott végtelenül kicsinyesnek és méltatlannak tartom, ha azért hallgatják el még a pusztán létezőmet is, mert a politikai hitvallásom ellentétes az övékkel, és ezt nem is rej-

tem véka alá. Ez a sunnyogás nem demokrata tempó. Működik persze itt is a „mások helyett bátor” ethosz: te csak harcolj értünk, vívd meg a kultúrpolitikai küzdelmeket, kapard ki nekünk a gesztenyét, aztán – talán, esetleg – mi is emberszámba veszünk téged. De értsd meg: mi művészek vagyunk, családunk van, nem avatkozhatunk a politikába, nem vihetjük vásárra a drága és érzékeny bőrünket... Mi tagadás, ötven fölött elegendő lett belőle, hogy kizárólag másokat szolgáljak, és elkezdtem tudatosan a saját gyönyörűségemre működni. Ha pedig szolgálak valakit, akkor a barátaimat.

Visszakanyarodva a Csoóri Sándorral megtámogatott kérdésedre, hogy miként keveredtem én ebbe az egészbe, azt mondhatom: nem, én nem voltam gyanútlan madár. Egyébiránt Csoóri sem. A Nagyítás hetilap kapcsán volt szerencsém alaposabban megismerni a személyiségét: csupán ő maga szerette magáról lombosítani a naivitás mítoszát... A véletlenek összjátéka során kiderült, hogy az én írói-költői alkatom olyasféle (elnézést a szerénytelen párhuzamért), mint Ady Endréé: nemcsak a politikai érdeklődés buzog bennem, de az írásaimban együtt vannak jelen a közéleti és a szépirodalmi attitűdök. Az egyértelmű kategóriákat kedvelő kanonizálók az ilyesmit nem igazán szívelik: ilyen alapon, ha tehetnék, legszívesebben a fél magyar irodalmat kiközösítenék, kiirtanák, Balassitól Petőfin át egészen Nagy Lászlóig.

– És melyek voltak a legveszélyesebb helyek, ahol álltál?

– Mindig azok az eszmei barrikádok, ahol a valódi európai, keresztény alapértékeket kellett

védelmeszert, nemegyszer reménytelennek tetsző helyzetekben, olykor elképesztő túlerőben lévő, pitiáner, alpári támadások ellenében. Először ott, ahol a hazug diktatúrát kellett aláásni, majd romba dönteni, nem törődve azzal, mi jön majd utána. Csakis jobb jöhet – gondoltam naivan... Azután meg ott, ahol az örökös, professzionista tabusértők a maguk tabuját kívánták ráerőltetni mindenki másra. Ott, ahol az erőszakos jogkiterjesztés már nem csupán a józan ész, hanem a természetjogot is kikezdtte. Ott, ahol előbb Istent nem ismertek, aztán ennek következtében már embert sem. Ott, ahol rutinszerűen kettős mércével mértek, s ezt olyannyira magától értetődőnek tekintették, hogy már nem is érzékelték. Ott, ahol nagyüzemi módon hazát árultak. Ott, ahol a régi kipróbált káderek csuklás nélkül behelyettesítették Moszkvát Brüsszellel. Ott, ahol az embert alávaló módon, ok nélkül lerasszisztázták és leantiszemitázták, de soha nem kértek bocsánatot. Ott, ahol zúg az a négy folyó. Persze, ez csak afféle papírmásé értelmiségi hadszíntér, helyenként és időnként kedvezőtlen egzisztenciális következményekkel – de egy demokráciában, hosszabb távon alapjában veszélytelen. Veszélyessé akkor válik, amikor este a vonalas telefonon – felugrasztva a vacsoraasztaltól – felszörgette az embert egy-egy névtelen jóakaró, hogy inkább ne menjen haza másnap egyedül a gyerek az iskolából, mert könnyen baja eshet. Olyankor gondolkodás nélkül, torkom szakadtából szitkozódni és káromkodni kellett, hetedizigleni vérbosszúval fenyegetőzve: eszébe ne jusson a derék pártaktivistának a gyakorlatba is áttenni a poli-

tikai kampánystábnak ezt a lélektani hadviselésnek szánt, kiváló gerillaharcos ötletét.

– Megítélésed szerint a több évtizedes publicisztikai tevékenységed korlátozta vagy serkentette a költői szemléleted, munkásságod?

– Korlátozta és serkentette. Az a sok ezer cikk nyilvánvalóan számottevő energiákat vont el az irodalmi tevékenységtől, ugyanakkor a közírás ihletforrásként sem utolsó. Most az első gondolatom az volt, hogy nem zavarták egymás köreit a diszjunkt halmazok, vagy (beljebb hatolva a matematikai képzavarba) a pályájuk párhuzamosan fut – ám ez nem volna pontos. Inkább összesodrótak, már-már szétszalazhatatlanul. Janus-arcú alkotó vagyok: boldogtalan lennék, ha egyiket vagy másikat nem csinálhatnám.

– Kétszer is említetted a Nagyítást, amelynek főszerkesztőjeként végül méltatlan karaktergyilkossági kísérletet kellett elszenvedned. Hogyan emlékszel vissza erre a hét-nyolc évvel korábbi zaklatott időszakra?

– Vegyes érzelmekkel. Ma is azt mondom, hogy a Nagyítást meg kellett csinálni, mert előtte húsz éven át mindenkitől csak a sopánkodást lehetett hallani, hogy kellene egy irodalmi-kulturális hetilap, ami nem az Élet és Irodalom. Sok tekintetben én voltam a közös nevező, aki a zsurnaliszta és a literátor szempontokat egyesíthette. Annak ellenére is bele kellett vágnom, hogy tudtam: a szponzoráló politika a széljárás fordulásával elveszítheti érdeklődését a vállalkozás iránt. Egyébként ez is történt: a 2010-es kétharmados választási győzelem afféle erős mágnesként a kultúrpolitika erővonalait is alapjaiban átrendezte.

A József Attila-díj átvételén Hoppál Péterrel és Balog Zoltánnal

Azzal ellenben nem számoltam, hogy munkanapjaim nagy részét politikai bozótharccal, főszerkesztői fogadóórára beeső komplett örültekkel és a legközönségesebb bürokráciával kell majd töltenem, nem pedig az örömteli szerkesztéssel. Ez utóbbi feladat jobbra a helyetteseimre maradt.

Az általad említett karaktergyilkossági kísérleteknek két nagy szakaszuk volt. Az első az, amikor egyes ellendrukkerek rádöbentek, hogy az elvárásolt Csonotos és csipet csapata mégis megvalósítja a lehetetlent. Sokan úgy gondolták: ha már kikapartam, ezt a pénzt ők sokkal jobban el tudták volna költeni. Csurka István legalább kolumnás vezércikkben fejtette ki mindezt – mások, kisebb kaliberek viszont sumák módon, „fű alatt” dolgoztak. Nem fogták fel, hogy ez a kihasított összeg korábban nem létezett, így formálisan át sem csoportosítható. Mindenesetre megrágmalmaztak, mert abból nem lehet baj: Isztambul-

ban dőzsöl a szerkesztőség (Kós Károly építészeti nyomait kutattam ott egy szem operátorral, saját költségen), a miniszterénél magasabb csillagászati fizetéseink vannak, és mindent azonnal ellopunk. Senkinek semmi köze nem volt hozzá, de az ilyesféle célzott szövebeszédnek nem tesznek jót egy évtizedeken át féltve óvott karakternek sem. Egy év múlva, amikor a pénzügyi összeomlás után átvilágítást kértem magam ellen, a pénzügyi szakemberek csodálkoztak a legjobban, hogy egy árva fillért sem sikkasztottam el, holott sokáig egyedüli személyi pénzügyi felelősként havonta tízmilliókkal zsonglörködtem. Volt is egy olyan kétértelmű mondat a jelentésben, amely az életteremtlenre vonatkozott.

– *Vagyis a felkért számvizsgálók szerint voltaképpen balek vagy, mert nem loptál a rád bízott pénzből... Bezzeg más megtette volna... Ez is egyfajta bizonyítvány a korunkról.*

– A jobb sorsra érdemes vállalkozás akkorra már dörzsölt kultúrgengszterek markába került, akik Csoóri Sándor vélt vagy valós naivitásának védősánca mögé húzódtak. Mivel Csoóri kiadóként a negyvenedik lapszám után – a finanszírozás teljes elakadásával – nem adott már utasítást a lap további nyomdába adására, a Nagyítás de facto megszűnt létezni. Innentől a bőromet, vagy inkább a becsületemet kellett mentenem, hogy sanda lelkű háttéremberek ne „hátékázzák” rám orvul a szélszélyes kiadói döntések folytán felhalmozódott honorárium-adóságokat. Pedig az átadás-átvételkor ezek teljes mértékben kifizethetők lettek volna, ha talányos „tartalékképzés” címén – amely a lap állítólagos újraindítását szolgálta – ezeket más célokra, alkalmi „segélyekre” el nem költik, amelyekre már nem volt rálátásom és befolyásom. A bekötött csonka évfolyamot fellapozva ma is úgy gondolom: a minőséget tekintve

Építészekkel és filmesekkel Tokióban

a Nagyítás miatt nem kell szégyenkezni. Ha kapunk még egy-másfél évet, nagy bajba kerülhetett volna a konkurencia. Nyitottak voltunk, a szerkesztésbe kívülről nem szóltak bele. Ha a hasábjain megjelent a politikum, az főként az én kettős természetből adódott.

Az agónia heteiben érkezett a karaktergyilkossági kísérletek második szakasza. Miközben a személyes túlélésemért küzdöttem, és az erkölcsi csapdahelyzetből nemigen látva kiutat, testileg és idegileg leépültem, ismeretlen eredetű összeesküvés-elméletek kaptak lábra, hogy én ki mindenkiel szövetkeztem a hetilap bedöntésére. A rövid emlékezet azt már elfeledte, hogy a Nagyítás voltaképpen az én gyermekem is, és szerető, felelősségteljes apaként ugyan mi indítana arra, hogy eltegyem láb alól... Emiatt még a helyetteseimmel is megromlott a személyes viszony, pedig ők a barátaim és szövetségeseim voltak.

– *Néhány kérdéssel ezelőtt már utaltál súlyos betegségedre. Ez nyilván befolyásolja a művek meg-*

születését vagy meg nem születését. Mennyire alakította át a kór-ság az életedet?

– Nyirokbetegség, ahogy látom, a lehető legritkább fajtából. Úgy érzékelem, az orvosok is csak rögtönöznek a terápiát illetően, mint a rabbi a libákkal. Kétség és remény közt élek. A családom mindenben mellettem van, de időnként mintha elfáradnának. A hitvesem estelente a vállamba és a hasamba adja az injekciókat. Nem fáj semmi, de zibbadnak a végtagjaim, s néha két zokniban is fázik a lábam. Ha egyáltalán nem kezelnék, akkor is volna az embernek úgy két-három aktív éve; lezárhatná a nyitva maradt dolgait. Ám ha kezelik, lehet akár húsharminc is. Persze ez nem biztos, most például úgy ötévnyi feltételezett haladékért folyik a küzdelem. Aztán fejlődik majd a terápia, és lehet akármi. A kúra fölöttébb emberpróbáló: a kemoterápiától többé-kevésbé elmegy az ember szőre, szemöldöke és haja, néha ijesztő kiütések borítják el a testét, erőtlenséggel és étvágytalansággal küzd, lefogy

tizenöt kilót, s a tükörbe nézve jószérivel nem ismer magára. Hiúságok hiúsága, de ha lehet, ehhez az interjúhoz se az új, megviselt fizimiskámat társítsátok, hanem azt a régi elfogadhatót... Mostanság végezzük a tavaly forgatott „korzózó” filmek utómunkálatait, és találgatom: ki lehet ott az a pocakos, joviális figura, akinek néha a szemébe lóg a haja, és kétségkívül az én fakó hangomon beszél? Most olykor az embernek az egyik combja a duplájára dagad; és előfordul, hogy huszonnégy órán át a nyakába ultrahanggal beépített csövön át csepeg a gyógyméreg, aztán még tizenkét óráig, és még az illemhelyre is csak egy minden hirtelen mozdulatra beriadó elektromos állvánnyal képes kilátogatni. Persze, mi ez ahhoz képest, amikor néhány évvel ezelőtt kereken száz napig voltam mozdulatlanul ágyhoz kötve egy makacs gerincbántalom miatt?

Feleségem, Zita azt mondja, hogy tetszelgek a betegségben, pedig csak igyekszem tárgyilagos lenni. Az ember eredendően háritaná a témát, de nem lehet. Szeretnék tisztában lenni a valószínű kimenetellel. Azzal, hogy mi fér még bele, és mi nem. Csudajó életem volt eddig is: szerető családom, remekbeszabott három gyermekem – de azért gyarló módon szeretnék az unokáimmal is focizni. Azt kell mondanom: még életem fő ellensége, akit nem én választottam, is minőségi volt. Találkoztam életem szerelmével, életem hivatásával, három ember helyett dolgozhattam, temérdek könyvem és filmem van, rengeteget kalandoztam, a riportutaknak és forgatásoknak köszönhetően beutaztam négy földrészt. Még a kór kiderülése előtt is úgy adódott, hogy egy

hónapon belül jártam meg Puerto Ricót és Ausztráliát, egy évvel korábban pedig Kínát. Ez most nincs: a már leszervezett barbadosi filmforgatást vagy a római Quasimodo-ünnepséget le kellett mondani.

– *Betegséged hónapjaiban három-négy hetente érintkezünk egymással, és mindig újabb irodalmi ügyekről számolsz be. A munkaterápiát választottad?*

– Igen, nyáron sokat dolgoztam, és úgy tűnik, az agyamnak egyelőre semmi baja. Csináltam az *Írókorzó* és az *Építészkorzó* sorozatok könyvváltozatát, és megállíthatatlanul, minden előzetes tervtől függetlenül körvonalazódik egy három részből álló kispróza-füzér is, melynek munkacíme: *Három tenger mossa*. A cím a Fekete-tengerre, az Adriára és a Balti-tengerre utal; az egyes fejezetek címe: *Delta*, *Lungomáre* és *Exklávé*. Utóbbinak a helyszíne a németeknek a szovjetek általi elűzését követően Kalinyingráddá változtatott Königsberg, ihletője pedig Szöcs Géza emlékeztető, romantikus kiáltványa, hogy Brüsszel és Moszkva idilli egyetértésben, farkas és gödölye módjára igazgassa a kanti városállamot. Megszoktam már, hogy bizonyos helyzetekben nem az születik meg, amiért eredetileg leültem a laptop elé: valami egészen más akarja megírni magát. Mindig jelen volt bennem a szellemi szabadságharc, a lázadozás a kötetmek ellen. Ez az élmény most azonban az eddigiekhez képest is frenetikus: az íróember annyira nem ura a saját akaratának, hogy az már maga a tőle független szabadság.

– *Bocsánat az intim kérdésért: betegséged során szereztél lelki, transzcendens felismeréseket? Megerősödött az istenkapcsolatod?*

Lillafüredi beszéd a Költészet Napján, az Óda szülőhelyén

– Az ember javíthatatlanul halandó lény, még ha reménytelenül kacérkodik is a halhatatlansággal. Ilyennek teremtette az Isten. Mindig kételyek töltenek el, hogy vajon elég mély-e az én hitem – de hát a fuldoklónak, aki megtanult vagy éppen nem tanult meg úszni, teljesen mindegy, hogy három- vagy háromszáz méternyi víztömeg hömpölyög-e alatta. Születésünktől halálra vagyunk ítélve, de ifjan még látszólag messze a végpont. Még mesterhármast rúgunk, nyolcszáz méteren hétszáznál hajrát nyitunk, és nem marad előttünk várrom megmászatlanul, szép nő meghódítatlanul, jó könyv kiolvasatlanul. Ebbe a másik cél-egyenesbe fordulva viszont minden nyilallás, sajdulás, roppanás a vég előszobájának tetszik. Persze, fiatalon is igen könnyen meg lehet halni – néhányszor nekem is majdnem sikerült. Ha az Úr komolyan gondolja, különösebb indoklás nélkül már öt-, tizenöt vagy huszonöt évesen elvehetett volna, még a dolgok elbonyolódása előtt.

Lehetett valami terv, mert akkor nem vándoroltatta volna északra állítólagos talján anyai őseimet, és nem vándoroltatta volna délre

állítólagos ruszin apai őseimet, hogy félúton összetalálkozzanak a Kárpát-medencében, és én e társ-talan nyelv gyönyörű nyúgében tölthessem el az életemet. Nehéz eldönteni: az Isten akkor kegyesebb-e hozzánk, ha hirtelen, váratlanul szólít el, vagy ha módot és időt ad a felkészülésre, a megbánásra, a dolgaink elrendezésére? Akkor sújt-e, ha igazán szeret? Ez utóbbi változat amúgy valószínűleg több szenvedéssel jár, de például azzal a felismeréssel is, hogy a szerelem nem korfüggő. A hit, a remény, a szeretet sem az. A lélek nem feltétlenül vénül a testtel, vagy legalábbis idebentről így érezni. Az élemedett embert olykor kifejezetten kamaszos dühök, indulatok, méltatlankodások feszítik. Így aztán ezek, amiket mostanság megélek, nem annyira transzcendens, mint evilági tapasztalatok. Istenkapcsolat? Mintha a temérdek háborgás után némiképp megbékéltünk volna egymással. Mintha egyértelművé vált volna, hogy a halál, a túlvilág is a terv része. Ülünk egymás mellett, és nagyokat hallgatunk. Van idő bőséggel. Csakis idő van.

Zsille Gábor